

שאלה: נכון שהתורה מצוה אותנו "הוכח תוכיח את עמיתך, ולא תשא עליו חטא" (ויקרא יט, יז). אבל בימינו זו משימה כמעט בלתי אפשרית. מה עושים?

תשובה: לכל מצוה בתורה יש מצב שהתורה עצמה מתירה לנו לא לקיימה. לדוגמא, צריכים לשמור שבת. אבל במקרה של חשש פקוח נפש, חייבים לחלל את השבת. יש מצוה ללמוד תורה. אבל יש ימים בהם אסור ללמוד תורה (ט' באב וימי אבלות). יש איסור להרוג בני אדם. אבל במלחמה חייבים להרוג את האויב. כך בעניני מצות תוכחה, יש הרבה מצבים בהם פטורים אנו ממצוה זו, ולא עוד אלא יהיה גם אסור לקיים מצוה זו, כפשוטה.

אמרו חז"ל (יבמות סה, ב) "כשם שמצוה לומר דבר הנשמע, כך מצוה שלא לומר דבר שאינו נשמע". כלומר אם כמעט ברור לך שהאדם שאתה רוצה לתקן מדותיו או בהתנהגותו, לא ישמע בקולך, אתה בתוכחה זו הופך אותו מחוטא בשוגג להיות נאשם שהוא מזיד. קלקלת ולא תיקנת.

גם אם האדם שאתה מעוניין לשפר אותו, יתבייש ממה שתפשת אותו בקלונו, אסור לך להוכיחו. זה כתוב בסוף הפסוק שהבאת בשאלתך, "ולא תשא עליו חטא", וכמו שפירש רש"י במקום.

יותר מזה. אם הערכת שהאדם שאתה מוכיחו ישנא אותך ועלול לנקום בך על מה שאתה מעיר לו, תהיה פטור מלהוכיח אותו. כך כתבו "מגן אברהם" ומשנה ברורה (ביאור הלכה בסי' תרח, ד"ה חייב להוכיחו) "דוקא להוכיח איש את אחיו, שלבו גס בו [=שמרגיש אתו ידידות גדולה]. אבל אם היה איש אחר שאם יוכיחו ישנאנו וינקום ממנו, אין להוכיחו".

ואפילו אם לא ינקום ממנו בגוף, אלא יזיק לו בממונו. (רמ"א על שו"ע יורה דעה סוף סי' שלד). למשל עובד אצל מעביד ועלול להיות שלא יתן לו עוד העלאה במשכורתו כשיבקש ממנו הטבה זו.

בשו"ת מהרי"ט (ח"א סוף סי' פג) כתב על רוב נשים בדורו שאינן מקבלות תוכחה, אפילו באיסורים דאורייתא. זאת אומרת יש נשים שלא ישנו דיעה קדומה שיש להן. כמובן, הוא גם אצל גברים שהם עקשנים ואינם מוכנים לשמוע דיעה אחרת.

אדם שהוא מחלל שבת בפרהסיא או אוכל טריפות מתוך שיטה ולא מתוך תאבון או חסכון, פטורים אנו מלהוכיחו. כך פסק "משנה ברורה" (סי' תרח,

ביאור הלכה, ד"ה אבל אם מפורש) כי אינו בכלל "עמיתך שהזכיר המקרא שהבאת.

"ערוך השולחן" (או"ח סי' תרח ס"ק ז) כותב אודות פטור מלהגיד תוכחה לכופרים "ודע דכל זה הוא בישראל המאמין, אלא שיצרו תוקפו לעשות ובזה שייך תוכחה. אבל הפוקרים בדברי חז"ל, באלו אין שייך תוכחה, שהרי הם מינים ואפיקורסים ואין להתווכח עמהם". (וכן כתב באו"ח סי' קנו סו ס"ק ט).

אמנם בשו"ע עצמו מביא רמ"א (סי' תרח סעיף א) שבדבר המפורש במקרא חייבים להוכיח אפילו אם יודעים אנו שהחוטא ימשיך לעשות במזיד. אבל החיד"א ("פתח עינים" על שבת נה ע"א ד"ה גלוי וידוע לפני) מבאר שמדובר שיש בכוחנו וביכולתנו אח"כ להפריש את החוטא ממעשה רע הזה. אבל כאשר חסר תנאי זה, גם בחטא המפורש במקרא אין להוכיחו.

סיכום כל הדברים, בימינו נדיר מאד שיש ביכולתנו להוכיח את הזולת. אבל גם כשכן מוכיחים, צריכים לדבר בטון נמוך, ובדברי חיבה ולהקדים ולומר אל השומע שמתכוונים אנו לטובתו, להצילו מן העונש. ולא לעשות עליו רושם שהוא אדם ירוד ואנחנו המעולים ממנו.

עצה טובה כתב הרב עובדיה יוסף בספרו "ענף עץ אבות" (על פרקי אבות, עמ' קצב): "אע"פ שאין להחניף לרשעים, אבל אם מחניף להם כדי להכנס אתם בדברים כדי לקרבם לתורה, מותר. כמו שאומר לרשע: "אתה איש חכם ונבון, שמך הטוב הולך לפניך. ולא מתאים לך לעשות דבר פלוני שהוא אסור על פי התורה". ולזה אמר ספר משלי (ט, ח) "אל תוכח לץ, פן ישנאך. הוכח לחכם ויאהבך". כלומר אל תבזה אותו "אתה לץ" כי ישנאך ולא ישמע בקולך. אבל תקדים ותאמר לו: "הרי חכם אתה" ואז יאהבך ודבריך ימצאו מסילות ללבבו. עצה זו כתב גם השל"ה (פרשת קדושים, במצות "לא תשנא אחיך", וכן בפרשת תצא (עמ' שע פסקא יט)).